

RETOS TEÓRICOS Y NUEVAS PRÁCTICAS

Margaret Bullen, Carmen Diez Mintegui
(Coordinadoras)

ENCONTRES SOBRE LA IMATGE / IMATGES PER A L'ENCOTRE

ROGER CANALS I VILAGELIU
EHES-París / Universitat de Barcelona

LAURA CARDÚS I FONT
Universitat de Barcelona / CESMECA-CIESAS Sureste

GEMMA OROBITG CANAL
Universitat de Barcelona

En el marc de l'antropologia del Sud d'Europa considerem necessari construir una visió pròpia de l'ús de la imatge en antropologia a fi de treballar conjuntament i pensar entre tots en el seu futur. Per aquesta raó, llancem una proposta de definició d'aquesta disciplina, amb l'objectiu que sigui discutida col·lectivament entre els professionals, acadèmics i estudiants que hagin desenvolupat o pretenguin desenvolupar projectes en aquest àmbit.

L'antropologia audiovisual és una branca de l'antropologia social i cultural que ha anat evolucionant al llarg del segle XX fins a abraçar tres àmbits d'estudi, tanmateix estretament relacionats, que descrivim tot seguit:

En primer lloc, l'antropologia visual té com a propòsit l'estudi de la significació cultural i dels usos socials de la imatge, entesa com a objecte d'estudi. És a dir, observa la imatge com a un producte de l'ésser humà rellevant per a la comprensió de la vida en societat. En aquest sentit, podem trobar recerques d'antropologia visual centrades en la publicitat televisiva, els tòtems australians, els graffittis urbans, els mitjans de comunicació indígenes o la difusió de vídeos casolans per Internet. El concepte de relació és la categoria clau per a la reflexió antropològica sobre les imatges. Així, des de l'antropologia audiovisual, es pretén determinar quines són les interaccions que s'estableixen entre els individus i les imatges, com aquestes mediatitzen les relacions socials i, finalment, quin és el vincle entre

les imatges i l'univers simbòlic del col·lectiu que les ha creades. Aquest àmbit de l'antropologia visual, per exemple, entronca amb els estudis etnogràfics clàssics que s'han dedicat a analitzar el paper i el significat de les imatges religioses.

En segon lloc, aquesta branca de l'antropologia emprà tècniques d'enregistrament audiovisual com ara la fotografia, el cinema o el vídeo com a mètode per a l'obtenció, l'enregistrament i la recopilació de dades durant el treball de camp. L'ús de mitjans audiovisuals en la investigació etnogràfica ofereix certs avantatges, com, per exemple, la possibilitat de donar una segona mirada, diferida, al treball de camp, permetent a l'investigador copsar elements de l'escena filmada que poden haver estat obviats durant l'enregistrament. El mitjà visual fa possible també un tipus de comunicació diferent a la del llenguatge escrit. La imatge, per exemple, pot ser un punt de trobada i de discussió entre l'investigador i els actors socials amb qui treballa. En efecte, el fet de visionar i de discutir conjuntament enregistraments audiovisuals permet una vídeo-el·licitació que resulta especialment productiva quan l'antropòleg i els informants tenen procedències diferents. Aquests són només alguns dels avantatges indiscutibles de l'audiovisual, que ha de ser utilitzat tanmateix en moments adequats (no pretenem defensar que aquesta metodologia és vàlida per tots els casos) i sempre tenint en compte qüestions ètiques com ara les que fan referència als drets d'imatge, al consentiment de l'informant i a l'ús posterior dels materials.

Finalment, els i les antropòlogues visuals integren les preses o fotografies realitzades durant el treball de camp com a element de construcció i transmissió de les seves reflexions. Llavors parlem de l'ús de la imatge com a discurs antropològic. En aquest tercer àmbit de l'antropologia audiovisual han sorgit històricament dues propostes majoritàries: d'una banda, la inserció de fotografies en els assatjos etnològics i, d'altra banda, la realització de pel·lícules etnogràfiques.

El cinema etnogràfic es defineix com un text audiovisual sobre l'alteritat cultural en el que l'investigador és, alhora, antropòleg i cineasta. L'alteritat a la que ens referim no implica només pobles allunyats geogràficament o culturalment de "nosaltres", sinó que expressa bàsicament l'actitud amb la que l'antropòleg o antropòloga

es situa respecte al col·lectiu humà amb el que treballa: una actitud de proximitat i de distància alhora que li permet de penetrar un àmbit cultural nou i, al mateix temps, de romandre suficientment distanciat per a fer-ne una interpretació crítica. De més a més, i a diferència del documental convencional, en el cinema etnogràfic la relació entre cineasta i participants forma part de l'obra, que incorpora així la reflexivitat com a tema central. Finalment, la noció de "guió previ", pròpia del cinema de ficció, no té sentit en el cas del cinema etnogràfic, ja que la pel·lícula és, sobretot, testimoni d'un procés de recerca perllongat i imprevisible.

El cinema etnogràfic és, precisament, l'aspecte més conegut de l'antropologia audiovisual i, tot sovint, s'ha considerat l'únic element definatori d'aquesta branca. Actualment, la difusió de les tecnologies de la informació i la simplificació i abaratiment de les eines d'enregistrament com la videocàmera han posat el mitjà audiovisual a l'abast d'un major nombre de persones, la qual cosa fa encara més complexa la reflexió sobre els seus usos i la naturalesa de les seves imatges. Paral·lelament, el suport Web ha esdevingut una nova possibilitat de difusió i de comunicació antropològiques. Pel seu caràcter hipertextual, la xarxa ha esdevingut una arena única per apropar el discurs antropològic a un públic ampli que permet, de més a més, la interconnectivitat entre les vessants del món acadèmic i no acadèmic.

Amb tot, l'antropologia audiovisual té encara una profusió escassa a l'Estat Espanyol. Les poques pel·lícules etnogràfiques que es produeixen, per exemple, no gaudeixen d'una difusió suficient. Entenent que l'audiovisual és un suport idoni per a comunicar coneixements científics a la població general, considerem necessari generar xarxes de difusió d'aquest tipus de produccions, que incloguin, entre d'altres, centres educatius, associacions, centres cívics i socials o hemeroteques. Tot això per garantir, a més, que el cinema etnogràfic pugui perviure fora de la lògica del mercat, per així permetre'ns una aproximació cap a realitats diferents mitjançant una mirada inèdita, crítica i documentada que contribueixi a una major comprensió de l'alteritat cultural. Només així l'audiovisual etnogràfic podrà adquirir un rol actiu i transformador en un món en que l' "altre" és encara vist sota l'ombra dels prejudicis.

Així mateix, l'ús de les tecnologies audiovisuals a la majoria de les universitats de l'Estat Espanyol és encara ínfim. La majoria de centres educatius no compten amb els mitjans ni amb la voluntat acadèmica necessàries per al desenvolupament d'una antropologia audiovisual seriosa. Ens trobem amb que encara no es poden presentar recerques rellevants (com, per exemple, les tesis doctorals) amb aquest suport a la majoria dels departaments d'antropologia. Així, els documents etnogràfics audiovisuals queden relegats als nombrosos festivals de documental alternatiu o de cinema experimental que tenen lloc actualment a les nostres ciutats, perdent així la seva especificitat, basada en l'enfoc analític i la voluntat científica.

El debat teòric entorn a l'antropologia i les imatges s'ha centrat històricament en dues qüestions: l'objectivitat del document visual i l'autonomia significativa de les imatges. La primera fa referència a l'esbiaix dels investigadors i, més concretament, a la suposada manipulació de les dades etnogràfiques que implicaria l'ús del mitjà audiovisual en la ciència i la comunicació. La segona qüestió remet a la relació entre imatge i text. El problema que es planteja en aquest segon cas és el de determinar si la imatge és explicativa independentment del text o si, contràriament, la imatge en antropologia només pot aportar informació si va acompanyada o complementada per un text escrit. Ambdós debats parteixen, però, d'una visió positivista de la ciència que pretenem superar. La discussió clau s'hauria de centrar en la construcció compartida del coneixement científic durant el treball de camp a través del mitjà audiovisual.

L'antropologia audiovisual té el privilegi de permetre el diàleg entre art i ciència, afavorint d'aquesta manera una reconciliació entre aquests àmbits històricament separats, a causa tan d'una concepció objectivista de la ciència i com d'un paradigma romàntic de la creació. Aquest caràcter liminar afavoreix i, alhora, requereix una interdisciplinarietat entre els plantejaments de la comunicació, l'estètica, l'antropologia, la sociologia o el cinema, entre d'altres.

Per tot això, és imprescindible la trobada i la discussió rigorosa enfocada al desenvolupament d'un treball col·lectiu i a l'enfortiment de circuits d'intercanvi i difusió. Amb aquesta voluntat plantegem la

taula de treball “*Visión, imágenes, miradas y representaciones*” en el marc del XI Congrés de la Federació de Asociaciones de Antropología del Estado Español (F.A.A.E.E.), que entenem com un primer pas envers la creació d’una xarxa estatal d’antropologia visual. En concret, amb aquesta taula pretenem posar en comú experiències que obrin la reflexió sobre la utilització de la càmera en el treball de camp etnogràfic. Partim de la base que l’eina audiovisual no només serveix per captar el món exterior sinó que pot donar lloc a esdeveniments antropològicament significatius.

En conclusió, proposem deixar en segon terme la qüestió de l’objectivitat i desplaçar el debat de l’antropologia visual cap a l’anàlisi del valor etnològic de les situacions que s’originen al voltant de l’ús de l’audiovisual. Dit d’una altra manera, proposem deixar de pensar la càmera només com un “bloc de notes” per a entendre-la sobretot com un escenari d’interacció, diàleg i construcció compartida de coneixement.